

BRIEVEN OVER HET BELEG VAN 'S-HERTOGENBOSCH IN HET JAAR 1629,
medegedeeld door DR. J. S. VAN VEEN

Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap te Utrecht; Utrecht Vol. 36, (Jan 1, 1915): 1

<https://search-proquest-com.access.authkb.kb.nl/docview/1309251804/5E59FAB4A3C1490CPQ/37?accountid=16376>

BUDRAGEN EN MEDEDEELINGEN
VAN HET HISTORISCH GENOOTSCHAP
(GEVESTIGD •TE UTRECHT).

-----.,-----

ZES EN DERTIGSTE DEEL. [p. 1 – 38]

-----.,-----

JOHANNES MOLLER. AMSTERDAM, 1915.

©Hertaling februari 2018, Rob Braam

BRIEVEN OVER HET BELEG VAN 'S-HERTOGEN-BOSCH IN HET JAAR 1629,
MEDEGEDEELD DOOR DR. J. S. VAN VEEN.

Het merkwaardige beleg van 's-Hertogenbosch heeft in vroegere en latere tijd tal van pennen in beweging gebracht. Achter het in 1873 door het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant uitgegeven vierde stuk der „Verzameling van oorkonden betrekkelijk het beleg van 's-Hertogenbosch in den jare 1629" komt een lijst der gedrukte werken en stukken over dit beleg voor, die niet minder dan 99 nummers telt. Het buitengewoon grote belang van de overmeestering van 's-Hertogenbosch ¹⁾ en de omstandigheid, dat zij uit de pennen van twee ooggetuigen zijn gevloeid en bijzonderheden bevatten, die elders niet worden aangetroffen, zodat zij een aanvulling van de „Verzameling" vormen, hebben mij doen besluiten de hierachter volgende brieven aan het bestuur van het Historisch Genootschap aan te bieden. De inhoud der door mij medegedeelde brieven, die berusten in de brievenverzameling van het Hof van Gelderland (Rijksarchief te Arnhem), strekt zich uit over de hele duur van het beleg met een gaping evenwel, omvattende de tijd tussen het vertrek van H. van Essen omstreeks 30 Juli en het opvatten van de briefwisseling door A. de Bye, die kort tevoren in het leger moet zijn aangekomen ²⁾.

Aangaande de personen der briefschrijvers zij het volgende medegedeeld :

Henrick van Essen behoorde tot een adellijk Veluws geslacht en was een zoon van Henrick en Evermoet Voet. Zijn geboortejaar is niet bekend, maar men zal m. i. niet ver van de waarheid zijn, wanneer men dit zoekt omstreeks 1570. Na in 1604 te zijn toegelaten tot de Ridderschap van Veluwe werd hij in Mei 1607 benoemd tot ordinaris raad in het Hof van Gelderland. In 1616 volgde hij de overleden Johannes Fontanus, de bekende Arnhemse predikant, op als curator der kwartierlijke school te Harderwijk en in 1618 nam hij als politiek gecommiteerde deel aan de Synode van Dordrecht, waar hij zich als een heftige tegenstander der Remonstranten deed kennen. In 1619 behoorde hij tot de rechters van Oldenbarnevelt. Zijne raadheersplaats in het Hof verwisselde hij in mei 1623 voor die van extraordinaris raad, welke verandering in October van hetzelfde jaar gevolgd werd door zijn aanstelling tot richter van Arnhem en Veluwezoom. Reeds vóór die tijd, in 1622, was hij door Gelderland ter Generaliteit afgevaardigd. Als gedeputeerde te velde treffen wij hem reeds in de herfst van hetzelfde jaar aan. In Februari 1624, bij gelegenheid van de inval door de vijand in de Veluwe, heeft hij zich als richter van Veluwezoom, naar het schijnt, aan enig plichtverzuim schuldig gemaakt. Zowel aan de Veluwse drost als aan hem was last gegeven om de IJssel tussen Deventer en Zutphen te laten „yzen" ³⁾. De drost had naar behoren uitvoering hieraan gegeven, maar van Van Essen verhaalt zijn neef Alexander van der Capellen ⁴⁾, die in het algemeen niet gunstig over hem oordeelt, dat dit „qualick geëxecuteert was in Veluwensoom door den richter Essen, dewelke selve sich absenteerende (uyt vreesse van gevangen te worden, soo ick vermoede) daarvan bevel gaf aan Philips van Vurstenbergh, een versumend en onbequaem persoon," waarvan het gevolg was, dat graaf Hendrik van den Berg bij Dieren de rivier kon oversteken. Naar aanleiding daarvan verscheen kort daarop een paskwil „Het Velousche alarm", volgens Van der Capellen „sonderlinghe tegens Henrick van Essen, raetsheer, tot Deventer, nae 't schijnt, gedrukt. Mijn opinie is, dat het Henrick van Eck gemaect heeft" ⁵⁾. Dit gebrek aan ijver schijnt hem overigens niet veel nadeel te hebben berokkend. Van der Capellen tekent althans in Maart 1624 aan : „Belangende H. van Essen, is dese twe verleden jaeren seer gelukkig geweest, mits hy, verlatende den staet van ordinaris raedt, extraordinaris is geworden, gedeputeerde ter Generaliteyt ende richter van Aernhem ende Veluwensoom ende nu gesonden is in ambassade na Vranckrijck, daerin de Hollanders dus lange geene Gelderschen hebben willen admitteeren." Bovendien werd hij ook meer dan eens gebruikt voor binnenlandse zendingen, o.a. naar Friesland en Groningen ter beslechting van onenigheden. Hij was gehuwd met Swane Lose en overleed 24 October 1641.

Ten aanzien van Arnt de Bye zijn de bronnen minder overvloedig. Als zoon van Johan de Bye werd hij in 1600 te Zaltbommel geboren. Hij is meermalen burgemeester van zijn vaderstad geweest en werd namens het Nijmeegse kwartier ter Generaliteit afgevaardigd. Hij heeft behoord tot hen, die van wege de Nederlandsche Republiek aan de vredehandel te Munster deelnamen, en moet daar door

zijn kennis een persoon van invloed zijn geweest. In 1648 wend hij bij de verheffing der kwartierlijke school tot provinciale academie tot curator van die inrichting benoemd. Hij was gehuwd met Margaretha Bicker en overleed 25 September 1652.

J. S. v. V.

- 1) Zie hierover J. P. de Bordes, De verdediging van Nederland in 1629 (Utr. 1856).
- 2) Zie Verzam. van oork. III, N°. 40 in verband met N°. 44 en 53.
- 3) In de 16de eeuw noemde men dit „byten“.
- 4) Gedenkschriften I, blz. 234.
- 5) Ald., blz. 253.

1629-April 18/28

I.

Mijne Heren! Ik weet voor deze keer niets anders te melden dan dat zijne Excell. deze nacht met het leger te Malden en met Gods hulp morgen te Velp zal logeren. Zojuist krijgen wij nieuws dat de vijand een plan voorhad tegen Ravestein hetgeen, Godlof, is ontdekt. Vannacht zullen wij met twee compagnieën paarden volgen naar Grave.

Ik zal niet nalaten Ued. van tijd tot tijd nader in te lichten en God bidden, mijne Heren, Ued in Zijn Heilige bescherming te nemen.

Uit Nijmegen, de 18 / 28^e april 1629.

Ued. dienstwillige

H. van Essen

Mijne Heren Kanselier en Raden van het vorstendom Gelder en het Graafschap Zutphen

1629 April 21 / Mei 1

II.

Mijne Heren! Uit Nijmegen heb ik Ued. geschreven over het marcheren van ons leger. Eergisteren loeerde het bij Velp en Reek, gisteravond bij Berlicum en Rosmalen. Ik en de andere gecommiteerden van Hoogmogenden zijn gisteren vanuit Grave de Maas afgekomen tot hier. Deze ochtend hebben wij vanaf de wallen kunnen zien, hoe ons leger voor de stad 's-Hertogenbosch kwam, en hoe ze uit de stad heel fel en sterk met het kanon schoten. Zijne Excell. heeft kwartier genomen te Vught, Zijn Genade graaf Ernst ¹⁾ te Hintham en graaf Willem van Nassau te Orthen. Te Engelen komen daar deze avond en ook morgen nog acht compagnieën bij, die hier morgen vroeg vanuit Zaltbommel verwacht worden.

Men is vandaag dapper begonnen met graven; ik wilde dat de huislieden uit de Betuwe en de Veluwe er al waren om flink te helpen, en ik hoop dat we ze voor dit bericht in Arnhem aankomt al hier zullen hebben. De vijand schijnt verrast te zijn, omdat hij opdracht had gegeven, dat de vrouwen en de Hollandse kinderen op 2 mei daar moesten uittrekken hetgeen hen nu verboden is. Er was gisteren en vandaag grote onrust, zo horen wij van verschillende personen die vandaag nog uit de stad komen. Ze hebben geen volk binnen gekregen en ook geen voordelige plaatsen kunnen bezetten. Er zijn in de stad en de schansen achttien compagnieën te voet en vier te paard, samen tussen de twee- en drieduizend man sterk. Ze hebben voldoende voorraad voor een jaar. Er zijn daar tachtig stukken geschut, waarmee ze vandaag vijf maal door het logies van Zijn Gen. graaf Ernst hebben geschoten, zodanig dat een page bewusteloos raakte en dat Zijn Gen. zich wat moest terugtrekken. Het garnizoen bestaat uit Walen en Duitsers waarvan een flink deel ontevreden is.

Uit Crèvecoeur, 1 mei 1629

- 1) Ernst Casimir van Nassau, Stadhouder van Friesland.

1629 23 April / 3 Mei

III.

Mijne Heren! sinds mijn bericht van gisteren is hier niets anders gebeurd dan dat de vijand buiten de poorten hard aan het werk is en ook zijn batterijen in de stad opwerpt en verhoogt. Die van ons zijn bezig om hun kwartieren te sluiten, ik hoop dat die in de afgelopen nacht gesloten zijn en dat nu binnen wordt om ze aan elkaar te brengen. Dat levert veel werk op zowel vanwege de afstand als door het vele water dat er nog staat, al begint dat snel te zakken.

Het opgekochte rijs, waar van we vijf samouzeuzen [platbodemschepen] hebben laten komen, zal daar goed van pas komen. De huislieden die komen om te graven worden met smart verwacht, hoewel de soldaten ondertussen niet stilzitten. Deze nacht hebben ze stevig geschoten. Gisteren waren wij in Engelen waar, bij afwezigheid van de heer van Hemertz, kapitein Tuil over acht compagnieën commandeert. Omdat die plaats ook onder het kwartier van graaf Willem valt heeft zijn Gen. daar mede gezag over. Zojuist komen de huislieden uit de Betuwe, Tielerwaard en de Veluwe hier aan. God de Heer wil hun werk zegenen en ook, Mijne Heren, Ued. in zijn bescherming nemen.

Uit Crèvecoeur, 3 mei 1629

1629 April 25 / Mei 5

IV.

Mijne Heren! Onze soldaten en huislieden zijn druk doende om de kwartieren verder te versterken, zelfs de plaatsen waar de ruitery achter de kwartieren gelegerd is, met een sterk retranchement en diepe grachten. Zijne Excell. heeft tussen Vught en Hintham nog een klein kwartier laten uitzetten onder bevel van de heer van Brederode ¹⁾. Men hoopt nu snel de kwartieren aaneen te sluiten, net als tussen Vught en Engelen, zij het met grote moeilijkheden. Gistermorgen heeft de vijand tussen Vught en Engelen vier- of vijfhonderd mannen binnengebracht, sommigen maken het getal kleiner, anderen groter. De een zegt dat het volk de is, anderen dat het officieren met rekruten zijn die waren buitengesloten. Ze schieten af en toe sterk maar richten weinig schade aan.

De vijand verzamelt zich tussen Roermond en Venlo op de Reuverse heide, net als in Brabant bij Diest en Herentals. Ondertussen zijn wij dag en nacht bezig om ons in te graven. God de Heer wil dit beleg zegenen.

Uit Crèvecoeur, 5 mei 1629

Mijne Heren! Bij de eerste gelegenheid zal ik Ued. informeren over het succes van hetgeen, waar zojuist om acht uur vanavond vijf- of zeshonderd man uit het leger op uit trekken om zich van een gunstige plaats te verzekeren. God geve dat het lukt.

1) Johan Wolfert van Brederode.

1629 April 29 / Mei 9

V.

Mijne Heren! Het plan of de aanslag, waar ik Ued. in mijn laatste bericht over informeerde, was dat Zijne Excell., om de vijand de pas af te snijden waarlangs hij volk in de stad had gebracht, opdracht gaf aan graaf Willem om door de sergeant-majoor Wijnberghen bij Deuteren een fort te laten aanleggen en in staat van verdediging te brengen. Dat is op het juiste moment gedaan, alhoewel het een zeer koude en stormachtige nacht was waarbij ze tot over hun knieën door het water moesten marcheren waarbij een soldaat van kou en ongemak stierf. Ik zei op het goede moment omdat precies tezelfdertijd bij Vlijmen zevenhonderd man van de vijand waren verzameld om met buskruit de stad in te gaan. Toen ze merkten dat het gat vernageld was zijn ze onverrichterzake teruggekeerd. Vanmorgen laat Z.G. graaf Willem op een hoogte nog een fort aanleggen om die doorgang bij

Deuteren verder te verzekeren. Gehoopt wordt dat het morgen in staat van verdediging is. De huislieden verrichten goede diensten. De Hollandse boeren zijn gisteren al voor een deel aangekomen en de rest zal er morgen zijn. Het zou wenselijk zijn wanneer wij de Schotten hier hadden om de zware en talrijke forten te bezetten. De vijand die tot nu toe over verscheidene kwartieren verzameld is, brengt nu de hoofdmacht bijeen te Diest zodat hij binnen drie dagen hier kan zijn. Zijne Excell. heeft daartegen kolonel Pinssen ¹⁾ met zijn volk ontboden. Smeltzing ²⁾ is gisteren overleden.

Uit Crèvecoeur, 9 mei 1629

1) Willem Pynssen van den Aa, gouverneur van Rees.

2) Nicolaes Smeltzing, voorzitter van den krijgsraad.

1629 April 30 / Mei 10

VI.

Mijne Heren! De gecommiteerden van Hare Hoogmogenden vonden het nuttig om zich te verdelen. Enkelen blijven te Crèvecoeur, anderen bij Zijne Excell. in het kwartier te Vucht, waar ook ik gevraagd ben. De onderkomens, zowel van Zijne Excell. als van ons, zijn binnen bereik van de kanonnen van de stad en nog dichterbij de Vugterschans maar ze schieten weinig. Nu en dan komt een afgewaaide kogel die weinig schade aanricht. Hun geschut draagt ook niet ver zodat men aanneemt dat zij gebrek aan kruit hebben en ook dat het kruit niet van het beste soort is. Ook wordt er veel over gesproken dat Grobbendonk een tijdje geleden tweehonderd tonnen kruit uit 's-Hertogenbosch naar Breda heeft gestuurd. Het schijnt, en blijkt ook uit onderschepte brieven, dat zij er geen rekening mee hebben gehouden dat deze plaats belegerd zou worden maar wel Wesel, Breda of Antwerpen. De vijand is zijn volk nog aan het verzamelen. Er wordt gezegd dat Graaf Hendrik van den Berg het commando heeft gekregen.

Ons leger is zich nog aan het ingraven en ze vorderen sterk ondanks de grote circumvallatie van wel vijf uur gaans en het vele water waar doorheen gewerkt moet worden. Daarin ziet Grobbendonk de onmogelijkheid om de plaats te kunnen insluiten, hetgeen wij toch binnenkort hopen te doen. God de Heer wil het zegenen.

Uit het kwartier te Vucht, 10 mei 1629

1629 Mei 8 / 18

VII.

Mijne Heren! Sinds mijn laatste bericht zien wij geen veranderingen, noch bij de vijand in de stad noch buiten de stad. In de stad is alles als voorheen en ze worden tot nu toe met rust gelaten. Nu en dan doen zij een uitval met een sloep om voerlieden (en) paarden te halen, waarvan ze er ook al enkele hebben gekregen, maar ze zijn eergisteren in het kwartier van Brederode warm onthaald. Van buiten merken we nog geen verzameling behalve hier en daar enkele regimenten, ze beginnen wel grote aantallen karren en wagens te vorderen. Ze maken hun magazijn te Breda. Zijn Excell. heeft nieuws dat graaf Hendrik van den Berg in Brussel is en bezwaar maakt om te marcheren zonder drie maanden soldij die hem beloofd zijn. Het zal nog wel even duren voordat men dat bij elkaar heeft.

Uit Soest en Lüneburg krijgen wij berichten, dat men daar nog geen geruchten hoort over Keizersvolk.

Inmiddels is, God lof, ons hele leger aaneengesloten, zelfs een stuk van 380 roeden door het water, dat op sommige plaatsen vijf voet diep is, op enkele andere drie en twee voet. Op deze weg is ook een [wackere tuin] en borstwering gemaakt die tussen beide met zand en rijs wordt gevuld zodat men veilig is voor musketschoten. Deze weg wordt nu een roede breder gemaakt in het water, zodat daar het krijgsvolk zal kunnen staan en marcheren. Buiten deze weg is een gracht van twaalf voet

breed en vier voet diep, daarbuiten staat het onder water. Ook worden daar twee houten redoutes op gemaakt, van waaraf men met kleine stukjes de hele muur zal kunnen beschieten. Deze wordt ook vier voet verhoogd, zoals alle werken van het leger worden verhoogt en naar verhouding verzwaard. Deze verhoging en verzwareing zullen in vier of vijf dagen, als God het wil, volmaakt zijn.

Men is ook bezig om twee riviertjes, de Dommel en de Aa, af te dammen. Daarmee worden de landerijen op enkele plaatsen droog en toegankelijk gemaakt en op andere juist blank gezet om ze voor de vijand ontoegankelijk en onbruikbaar te maken. Dat zal binnen enkele dagen gedaan zijn waarna men de approches kan aanvangen. Daarmee is in het kwartier van graaf Ernst al begonnen, zoals we die van 's-Hertogenbosch ook het effect van onze kanonnen en vuurwerken laten voelen, waarvan zij nu roepen dat die in de Lommerd gebracht is. De Heere God wil alles verder zegenen.

Uit het leger voor 's-Hertogenbosch, 8 / 18 mei 1629.

1629 Mei 14 / 24

VIII.

Mijne Heren! Ik kan Ued. sinds mijn laatste bericht nog geen grote verandering schrijven behalve dat wij boven de verzwareing en verhoging van de werken eergisteren buiten de Hollandse Dijk van 380 roeden nog een nieuw retranchement hebben aanbesteed met daarbuiten nog een grote en diepe gracht. Ook hebben we op de Bossche Sloot de weg over een lengte van ongeveer achthonderd roeden drie voet laten verhogen tegen het water. Het stijgen van het water levert ons ongemak op, die wij echter met Gods hulp zullen overwinnen. Gisteren is tussen de windmolens boven Engelen een huid vol brieven gevonden en vlak daarbij een dode en verdronken man. Tussen veel particuliere brieven was er ook een van de Infante, een van graaf Hendrik van den Berg en een van Octavio Visconti gedateerd 17 mei, alle aan de gouverneur Grobbendonk met één onderwerp, dat men bezig was om het leger te verzamelen en dat men hen zeker zou komen ontzetten. Ook dat zij niets kwaads over de vertraging moesten denken omdat dat diende om het ontzet met meer zekerheid en een groter effect uit te voeren. Ze zouden ook zorgen dat de som van acht- en twintig duizend kronen naar de stad zou worden overgemaakt. De ene brief stelde verder, dat markies Spinola uit Italië hierheen komt en eind juni, half juli hier zal zijn. Er was nog een brief bij van Vereicken, die in geheimschrift was geschreven, maar die is nog niet ontcijfert.

Wij hebben hier al duizend vimmen rijs en hebben nog vijfhonderd vimmen laten opkopen. We zullen daar ongetwijfeld nog veel meer van moeten hebben naast ontzettend veel hout dat wij hier hebben laten hakken, zodat we zien dat wij buitengewoon veel geld nodig hebben, de provinciën zullen daar ieder op tijd over na moeten denken.

Uit het leger voor 's-Hertogenbosch, 14 / 24 mei 1629.

Zojuist zei Zijne Excell. tegen ons, dat de vijand wel driehonderd karren met allerlei provisie in een konvooi naar Breda heeft laten brengen, om zijn leger hieromtrent voor tien of veertien dagen mee te voeden.

1629 Mei 20 / 30

IX.

Mijne Heren! Ten aanzien van ons leger weet ik niet meer te schrijven dan de vorige keer; alleen dat sindsdien de Aa en de Dommel gisteren en vandaag gestopt zijn, zowel om op enkele plaatsen water weg te voeren en op andere plaatsen water toe te voeren. De verhogingen en verzwareingen van de retranchementen en andere werken zijn nagenoeg volmaakt. De meeste schansen en redoutes zijn volmaakt. Enkele waar nog iets aan mankeert, zullen of kunnen in twee dagen volmaakt worden. In de tussentijd is men doende om approches en nieuwe batterijen te maken in het kwartier van graaf Ernst en graaf Willem. Daar kan men op het moment niet verder maar dat zal ongetwijfeld in een dag of twee lukken omdat het water nu snel begint te zakken. In het kwartier van Brederode approcheert

men de Petterlaarse schans. In het kwartier van Zijne Excell. zijn de approches zo sterk genaderd dat men nu zal moeten sapperen. De Fransen zijn al aan of voorbij het hoornwerk van de grote Vughterschans en de Engelsen op gelijke afstand naar de kleine schans toe. Wij zijn bezig een batterij te stellen op tweehonderd passen van de grote schans en de Fransen zijn nu geen negentig passen van de schans.

Drie dagen geleden deden zij een uitval met ongeveer honderd mannen, maar ze richtten geen schade behalve een man of twee. Ze schieten nu echter dag en nacht met musketten en soms met een kanon, ook weer met weinig schade, zodat er alles bij elkaar geen twaalf soldaten gesneuveld zijn.

Vannacht is onze ruitery uitgereden, te weten van elke compagnie vijftig paarden. God geve dat zij met goed resultaat terugkomen.

Van het optrekken van de vijand weten we niets naders, we zullen zonder twijfel binnenkort horen of zien waarop hun plan gericht is.

Uit het leger voor 's-Hertogenbosch, 20 / 30 mei 1629.

1629 Mei 24 / Juni 3

X.

Mijne Heren! Sinds mijn laatste bericht is hier niet veel meer gebeurd dan hetgeen de heer van Meinerswijck, die hier drie dagen geleden vertrok, Ued. ongetwijfeld gerapporteerd zal hebben. Alleen dat na het vertrek van Zijn Ed. men druk bezig is om de approches voort te zetten. Door het vallen van het water zal men in de kwartieren van Hintham en Orthen de approches op de stad voortzetten. In het kwartier van de heer Brederode tegen de Pettelaar approcheert men sterk, telkens zoveel het water valt. Hier in het kwartier van Zijne Excell. zowel op de grote als op de kleine schans doet men het meest. De Fransen hebben sterk geavanceerd naar de grote schans en liggen al aan de zijkant daarvan. De Engelsen, die naar de kleine schans gaan, hadden gisternacht wat ongemak, maar hebben dat deze nacht verbeterd en gerepareerd. In beide kwartieren graaft men nu maar er worden hier en daar dertig of meer mannen toegevoegd om sneller te vorderen. Uit de schansen zijn ze sinds twee dagen sterk aan het schieten en treffen af en toe wel een mens. Onze batterij hier in het Vughter kwartier is vandaag met zes halve kanonnen gaan schieten op de schansen. Gisternacht en vannacht hebben die in de stad grote vuurtekens gegeven uit hun toren, wat dat betekent weten we niet.

Wij krijgen nu van alle kanten nieuws dat de vijand zich begint te weren en dat ze niet alleen bij Venlo maar ook bij Arcen een brug beginnen te leggen. Zodra Zijne Excell. hoort dat het de Waal of de IJssel zou gelden, zal hij daar voet- en paardenvolk naar toe sturen, maar Ued. zullen ongetwijfeld uw spionnen hebben en ons op tijd van alles op de hoogte brengen.

Uit het Leger voor 's-Hertogenbosch, 3 juni 1629.

Vannacht zijn de Engelsen goed genaderd.

Zojuist krijgen we nieuws uit Bredevoort, dat de jonge graaf van Tilly met 18.000 mannen marcheert. Ued. gelieve uw verkenners uit te sturen, die trouw en dapper zijn, die daar zelf gaan kijken en niet rapporteren van horen zeggen en hier vertellen wat zij hebben waargenomen. Deze 4^e juni.

1629 Mei 29 / Juni 8

XI.

Hier is men elke nacht druk bezig in de approches; de Fransen en die van de grote schans zijn nu in de andere, te weten de vijandelijke contrescarpes. De Engelsen zijn ook ver genaderd naar de kleine schans en maken nu een batterij dichterbij, die als hij klaar is, men –als God het wil- in veertien dagen hier flink wat te zeggen zal hebben.

Zojuist komt een tamboer uit het kwartier van graaf Ernst vertellen, hoe Zijn Gen. graaf Ernst

afgelopen nacht een zeker hoogte bezet had met vijfhonderd man. De vijand die kwam om deze in te nemen maar werd teruggedrongen zodat de onzen meester bleven. Zojuist om elf uur 's-nachts wordt dapper en continu met musketten geschoten, klaarblijkelijk om onze arbeiders dwars te zitten.

Uit het leger voor 's-Hertogenbosch, 8 juni 1629.

1629 Juni 1 / 11

XII.

Mijne Heren! Wij horen nog niets met zekerheid over wat de vijand van plan is. Het laatste zullen Ued. uit dit bijgaande nieuws vernemen. Ondertussen versterken wij ons leger sterk, zowel door nieuwe grachten te maken als door oude te verbreden. Tegen de stad en de schansen wordt sterk genaderd met onze approches en sappes, waarbij de grote droogte een aanzienlijk voordeel oplevert. Zodanig dat op plekken waar nu de approches al gemaakt zijn, veertien dagen of zelfs korter geleden nog twee, drie en op sommige plaatsen meer voeten water waren. Er zijn echter hier en daar nog wel enkele waterproblemen. In dit kwartier zijn de Fransen, geassisteerd door het regiment van Fama en van Dyden, zo sterk genaderd dat ze de vijand uit het contrescarp van hun hoornwerk hebben gejaagd. Ze zullen vannacht in de bedekte weg van de vijand logeren, maar weer drie of vier dagen moeten werken met een nieuwe batterij die men denkt te maken op de punt van hun hoornwerk. De Engelsen, ook geassisteerd uit de gardes, naderen sterk naar de kleine schans en hebben deze nacht hun nieuwe batterij gereed waarop ze twee halve kanonnen hebben gebracht. Met het voordeel daarvan zullen ze de kleine schans sterk naderen. De heer van Brederode heeft een kleine redoute ingenomen die door de vijand tussen de Pettelaarschans en onze werken was opgeworpen. Graaf Ernst van Nassau is, nu hij het meeste water kwijt is, sterk naar de stad genaderd. Zodanig dat men vanuit onze buitenste werken met een steen in de stadsgracht zal kunnen werpen. Hij heeft ook een communicatielinie gereed zodat S. Gen. graaf Ernst en graaf Willem de anderen kunnen seconderen.

De nieuwe Schotten zijn gisteren in het kwartier van graaf Ernst aangekomen, een wakkere en goede troep. Eergisteren is de heer van Vitenwal, toe hij zich in de approches wat blootgaf, door het hoofd geschoten waardoor hij nu buiten zinnen en zonder hoop op genezing is.

Uit het leger voor 's-Hertogenbosch, 1 / 11 juni 1629.

1629 Juni 3 / 13

XIII.

Mijne Heren! Mijn laatste bericht was, hoe de onzen logeerden op de contrescarp van het hoornwerk van de grote schans en die in de bedekte weg zouden logeren om daarna op de punt van het hoornwerk een batterij te maken. Sindsdien is met daar, te weten bij de Fransen, sterk genaderd. Ze lopen in plaats van het hoornwerk aan te vallen, daar buiten omheen. Aan de ene kant hebben zij afgelopen nacht vier roeden en aan de andere zes roeden verder gelopen, zodat ze binnenkort tot aan de brug en de poort van de grote schans zullen zijn. Daarmee kunnen ze het verversen van het volk beletten, dat tot nog toe alle twaalf uren aan- en afgelost is. Ze zullen dan moeten beslissen om óf de schans te verlaten óf met weinig volk te bezetten. Als deze met veel volk bezet is, lopen ze het gevaar te worden afgesloten van de stad waarmee ze veel volk verliezen dat hen in de stad wel goed van pas zou komen tegen de onzen. Die naderen hen sterk zowel in het kwartier van graaf Ernst als van graaf Willem als van Brederode. Vooral tegen de Engelsen die nu zo dicht bij de kleine schans zijn, dat ze deze nacht verwachten te logeren aan en in een traverse die door de vijand is opgeworpen op slechts drie roeden van het contrescarp van de kleine schans. Er is daar tussen beide nog wel anderhalf voet water.

De batterij waar ik de laatste keer over schreef was gisteren al gereed. Ze schieten daarvandaan recht in het hoornwerk van de grote schans en op de schans zelf zodat zij het daar kwalijk lang zullen kunnen uithouden. Men heeft al gezien dat de officieren de soldaten met geweld van hellebaarden

en geweer in de schans hebben moeten drijven. Ook schieten zij daar, noch uit de kleine schans, niet meer zo veel met kanonnen als voorheen, waaruit wij concluderen dat het waar is wat de tweede overloper die gisteren uit de stad kwam ons vertelde: dat ze de drie grootste stukken geschut eerst uit de grote naar de kleine schans hadden gebracht en daarna van daar naar de stad. Ook zei hij dat ons geschut en onze musketiers grote schade aanrichten en dat hun krijgsvolk sterk afgemat wordt door de verschillende en ijverige approches van de onzen. Hij verklaart ook dat ze in de grote schans en het hoornwerk daarvan verschillende mijnen hebben, die echter geen schade zullen doen wanneer wij, daaraan voorbijgaande zoals hierboven gezegd, recht naar de poort toe lopen en haar van de stad separeren. Daarmee kan men ook hun afsnijdingen in de schans nutteloos maken. De gouverneur Grobbendonk, die daar in het begin van de belegering elke dag was, heeft daar sinds onze approches zijn begonnen nooit meer een voet buiten de stad gezet.

Uit het leger voor 's-Hertogenbosch, 3 / 13 juni 1629.

1629 Juni 5 / 15

XIV.

Mijne Heren! Toen men gisternacht bij de traverse van de kleine schans was gekomen dacht men anderhalf of twee voet water te vinden. Men vond in plaats daarvan een gracht van achttien voet breed en zes voet diep. Die heeft men gisteren moeten aanbesteden en omdat daar deze nacht gewerkt moest worden is uit de schans hard tegengewerkt. De kapitein van de garde is door zijn linkeroog of iets daarboven getroffen, het kwam er bij het oor weer uit. Zes anderen zijn gedood en veertien gewond, zodat de mannen die het vullen van de gracht hadden aangenomen daar moesten stoppen. Echter deze morgen onder bescherming van onze kanonnen zijn ze hard aan het werk gegaan en ze hebben de gracht nu, 's morgens rond zeven uur, al grotendeels gevuld.

Gisteren zijn onze granaten gaan spelen waarvan er een viel in de grote schans met een zonderlinge uitwerking. Met het vallen is daar een grote damp opgestegen en zulk gekraak gehoord alsof er honderd of meer musketten afgingen. Men zag deuren en ramen vliegen en men hoorde een groot geschreeuw zodat wordt aangenomen dat deze in het magazijn met kruit en granaten is gevallen of in de corps de garde waar hun musketten geladen lagen ¹⁾.

Eergisteren is graaf Hendrik van den Berg uit Brussel vertrokken, hij verzamelt zijn leger bij Turnhout en in Breda begint men te bakken, zodat wij hem nu snel hier zullen hebben. Er marcheren zeven regimenten Keizersen en die waren bij Delbrück en Buren in het land van Paderborn. Men denkt dat zij zich naar de Rijn op onze frontieren begeven.

Zijne Excell. stuurt morgen of overmorgen uit voorzorg kolonel Varick met drie compagnieën paarden naar Doesburg. Hij wordt gemachtigd om enkele compagnieën te lichten en zodoende verrassingen door de vijand te voorkomen. Zodra men zal horen dat ze aan onze frontieren komen zal Zijne Excell. een klein leger van zeven of achtduizend man te voet en tweeduizend paarden ook daarheen sturen onder een gekwalificeerd hoofd.

Zojuist voor het einde van dit bericht komen de Engelsen die aan het vullen van de gracht van de schans gewerkt hadden bij ons. Ze rapporteren dat ze de gracht zo goed als gevuld hadden maar dat de vijand ondanks onze kanonnen en musketschoten het rijs daar had uitgehaald en de onzen het werken onmogelijk gemaakt, zodat daar iets anders zal moeten worden verzonnen.

Uit het leger voor 's-Hertogenbosch, 5 / 15 juni 1629.

1) Het dagboek van den schepen Robbert van Voorne deelt dienaangaande mede (Vert. van oork, betr. het beleg van 's-Hertogenbosch I, blz. 26): „Den 14 heeft den vyant eenen petard in de groote schanse geschoten in 't huys van capitain Berwouts, waerdoor het poeder tot ses tonnen is engegaen met ennige granaeten, in 'tselve huys liggende, ende is 't huys vernielt, maer, Godt loff, niemant ghequetst”.

1629 Juni 6 / 16

XV

Mijne Heren! De vijand verzamelt zich bij Diest en Herentals in volle omvang om hier naar het leger te komen. Ook krijgen wij tot tweemaal toe bericht, het een uit Dorsten, dat de Keizersen met negen regimenten hierheen marcheren, het andere uit Rees, dat zij wel twintigduizend man sterk zouden zijn. Daarom heeft Zijne Excell. het hoognodig geoordeeld een gros of klein leger, zoals eerder verteld, bijeen te brengen. Verder voorbereidingen te treffen zodat de waardgelders bijeen kunnen komen, om die in de garnizoenen te leggen waar men het oude volk weer zal uitlichten. Omdat men vreest dat genoemde lichte waardgelders zo snel niet beschikbaar zal zijn als nodig is, hebben Zijne Excell. en de gecommiteerden hier het raadzaam geacht, dat men uit voorzorg uit Holland zes compagnieën burgers gereed zal houden, uit Utrecht twee en uit de Veluwe twee. Die moeten ingekwartierd worden in de dichtstbijzijnde plaatsen waar men garnizoenen zal lichten wanneer de opdracht van Zijne Excell. zal aankomen. Tenzij men met de waardgelders al gereed zou zijn, derhalve heb ik moeten aannemen Ued. te verzoeken te zorgen dat uit de steden van de Veluwe twee vaandels burgers zich gereed houden om op bevel van Zijne Excell. te marcheren naar de aangewezen plaats.

Met hetzelfde doel gaan de heren van der Dussen en tesorier Goch naar Den Haag, welke heer tesorier daar wel enkele weken zal blijven. De heren Ploos en Eisingha zullen hetzelfde doen in hun provincies. Ik hoop dat Ued. in dit uitzonderlijke geval niet zult achterblijven om twee compagnieën burgers gereed te houden wanneer de bevelen van Zijne Excell. zouden aankomen. Dat Ued. mij in allerijl zult inlichten over de resolutie die Ued. hierop gelieven te nemen, met toezending van de namen van de hoplieden, die daar zullen uittrekken, immers van de steden waar zij uit zullen komen, als ook van de aangelegenheid van de compagnieën waardgelders, staande op de kostenverdeling van onze provincie, als ook van het aantal soldaten en van hun loopplaatsen, zodat Zijne Excell., dit wetende, orde op zaken kan stellen.

Uit het leger voor 's-Hertogenbosch, 6 / 16 juni 1629.

1629 Juni 9 / 19

XVI.

Mijne Heren! Zijne Excell. heeft zekere en verschillende berichten, zowel uit het rapport van een luitenant die de vijand heeft zien marcheren als ook van elders, hoe graaf Hendrik van den Berg eergisteren rond de middag met zijn leger bij Oud Turnhout was gekomen. Hij nam zijn logies in Corsendonk en zou gisteren logeren bij Ravels en vandaag, wordt gezegd, bij Bavel en Gilze. Hij had bij zich vierenvijftig kornetten paarden waar noch twaalf kornetten bij zouden komen uit Breda. Over het feitelijke aantal voetvolk bestond geen zekerheid, men schatte die op vijftwintigduizend man maar er wordt gedacht dat het er niet veel meer zullen zijn dan vijftien- of zestienduizend. Men zegt dat ze twee halve uitbetalingen soldij hebben ontvangen en gisteren of vandaag nog eens zoveel zouden krijgen. Op dat nieuws heeft Zijne Excell. vijftwintig compagnieën te voet en drie kornetten paarden onder bevel van graaf Willem van Nassau gestuurd ter verdediging van de Hemertsche en Bommeler waarden.

Onze approches in dit kwartier, zowel naar de grote als de kleine schans, zijn door een bepaald voorval in vier of vijf dagen niet zo snel gevorderd als nodig was, maar worden nu sterk aangepakt, net als die naar de stad in het kwartier van graaf Ernst van Nassau.

Terwijl ik dit schrijf, krijgt Zijne Excell. nieuws dat de vijand stil is blijven liggen in zijn kwartier, maar wel een zwaar konvooi binnen Breda had laten brengen. Zijne hooggeachte Excell. meent dat hij, wanneer zijn provisie binnen Breda is, recht op ons af zal marcheren.

Uit het leger voor 's-Hertogenbosch, 9 / 19 juni 1629.

1629 Juni 12 / 22
XVII.

Mijne Heren! Over het optrekken van de vijand hebben we niets naders te melden dan dat het gerucht ging dat zij gisteren, toen zij nog stillagen, geld zouden ontvangen en vandaag verder trekken.

In onze approches hebben we last van zowel de nabijheid in hun werken als ook op enkele plaatsen van het water dat gestegen is. De galerij over de gracht van het hoornwerk van de grote schans was gisteren gereed, met de andere over de gracht van het contrescarp was men bezig. De mijn die men vannacht onder de werken van de grote schans wilde laten springen is niet goed gelukt ¹⁾.

De galerij over de gracht van de traverse naar de kleine schans hebben zij met hun granaten voor een deel gebroken, maar deze wordt nu gerepareerd.

Uit het leger voor 's-Hertogenbosch, 12 / 22 juni 1629.

1) R. van Voorne deelt (a. w. blz. 29) dienaangaande mede : „Desen nacht hebben onse mineurs op de groote schanse tot Vucht ontdeect in 't horenwerck een mine van den vyant ende den mineur van den vyant is in de mine dootgeschoten ende den vyant heeft eenen bombes in 't horenwerck geworpen, waerdoor haere mine ierst ende daerna de onse siin gesprongen, sonder dat wij daerdoor eenen mensche hebben verloren”.

1629 Juni 14 / 24
XVII. [sic]

Mijne Heren! Over de matige werking van de eerste mijn op het grote fort heb ik Ued. verteld. Daarna heeft men de tweede mijn op het kleine fort ook laten springen, maar niet met het succes dat men had gehoopt, omdat deze achteruit sprong en daarbij ook enkele van de onzen beschadigde waaronder luitenant-kolonel Astley die wel buiten gevaar is, God lof.

Gisteren heeft men de derde mijn laten springen, die was gesteld onder het hoornwerk van het grote fort. Deze werkte heel goed maar men zag dat de vijand zich achter de opgesprongen aarde opnieuw had gerebrancheerd zodat die plek tussen haar en ons blijft liggen. Ondertussen is men bezig hen te verdrijven door te graven, ook met nieuwe batterijen die gemaakt worden. Ook wordt verdergegaan met de galerij door hun contrescarp naar het grote fort, zoals ook aan het kleine fort heel ijverig wordt gewerkt.

Het lijkt alsof ze nu met wat meer orde en ijver tegen ons werken, geanimeerd door hun verhoopte ontzet.

Zojuist komt een van de tamboers van de vijand om gevangenen uit te wisselen. Hij zegt dat ze gisteren gemonsterd zijn en ook geld beginnen te krijgen, elk een maand soldij, en dat ze vandaag zullen marcheren. Vanavond zullen wij ongetwijfeld nader nieuws hebben.

Uit het leger voor 's-Hertogenbosch, 14 / 24 juni 1629.

De vijand is vandaag bij Hilvarenbeek onder Tilburg, ongeveer vier uur gaans van ons leger.

1629 Juni 16 / 26
XVIII.

Mijne Heren! Het leger van de vijand, dat eergisteren bij Hilvarenbeek en Goirle lag, is gisteren naar Loon op Zand en Sprang gemarcheerd.

Onze approches die een tijd lang door verschillende incidenten wat gehaperd hebben, vorderen nu goed, zowel op de grote als op de kleine schans.

Men is nu bezig om in het kwartier van graaf Ernst een galerij te laten maken vanuit zijn voorste

werken tot in de stadsmuren. Omdat die wel driehonderd roeden lang moet worden zal het nog al wat tijd kosten.

Gisteren is in de approche naar de kleine schans Oom Kees doodgeschoten.

Uit het leger voor 's-Hertogenbosch, 16 / 26 juni 1629.

1629 Juni 23 / Juli 3

XIX.

Mijne Heren! Sinds de vijand met zijn leger voorbij Vlijmen bij Helvoirt en Haaren is gekomen heeft hij tot nu toe stilgelegen zonder een kamp op te zetten. Eergisteren echter, toen vijftig wagens van ons door zesentwintig ruiters gekonvooid er op uit waren om rijs te halen, kreeg hij hierover bericht alsof ze met een groot konvooi uit waren. Daarop kwam hij met het grootste deel van zijn ruitery en een groep voetvolk tot onder onze retranchementen, waar hij drie ruiters en alle wagens kreeg. Graaf Hendrik was er zelf bij.

Zijne Excell. is tot nu toe alle nachten met het grootste deel van het leger onder de wapens geweest. Onze approches vorderden goed op beide schansen maar vannacht hebben ze uit de stad, waar ze nu sterker schieten dan voorheen, vijf binten van de galerij die wij bijna over de Dommel hadden gebracht, in stukken geschoten. Men is nu bezig die te repareren.

Eergisteren werd de graaf van Hanau in zijn arm geschoten toen hij in de galerij was, maar hij is God lof buiten gevaar.

Gisteravond is kolonel Fama ¹⁾ dwars door zijn lijf geschoten. Zojuist komt men mij zeggen dat hij vannacht gestorven is.

Wij horen uit betrouwbare bron dat in de stad ook al verschillende officieren zijn doodgeschoten.

Uit het leger voor 's-Hertogenbosch, Juni 23 / Juli 3 1629.

1) Willem de Levin, heer van Fama.

1629 Juni 24 / Juli 4

XX.

Mijne Heren! Hoewel hier tot nu toe niets schrijfwaardigs is, stuur ik toch een van de vier boden die hier nu zijn met deze lijst van het voetvolk van de vijand. Daarbij heeft hij achtenzestig kornetten paarden.

Uit het regiment van Bournonville krijgen wij veel overlopers, waarvan er echter maar weinig hier in dienst blijven. Uit het Duitse regiment van Barbençon, dat uit de Pfalz komt, lopen er nog meer over die bijna allemaal dienst nemen.

De vijand laat zich af en toe met een groot deel van zijn leger zien, maar heeft in de acht dagen die hij hier is nog niets geprobeerd. Schermutselingen tussen de ruitery zijn er wel maar met weinig schade aan beide kanten. Vannacht heeft hij zich met bijna zijn hele leger laten zien bij de Heideschans, de weg op naar de Hollandse Dijk. Er is ook door de ruitery geschermtseld maar hij heeft zich zonder iets te proberen weer teruggetrokken.

Zijne Excell. is nog alle nachten met het grootste deel van het leger onder de wapenen.

Uit het leger voor 's-Hertogenbosch, 4 juli / 24 juni 1629.

1629 Juni 24 / Juli 4

XXI.

Extract uit het schrijven van de heer Essen, uit het leger voor den Bosch 4 juli.

Nadat de vijand acht dagen bij Helvoirt en Haren had gelegen, zonder kamp op te zetten of zich in te graven, zonder iets anders te ondernemen dan zich nu en dan te laten zien en een enkele schermutseling te houden, heeft hij vannacht op een paar plaatsen ons leger aangevallen. Op twee

plaatsen, het Heidefort en Vlijmen, liet hij zich alleen zien, maar tussen het kwartier van graaf Ernst en Brederode was het menens. Hoewel hun voetvolk door de ruitery van achteren tot de hals toe in het water werd gedwongen om een schans, op dat moment door de Schotten bewaakt, te forceren. Ze hebben zich toch onverrichterzake moeten terugtrekken met achterlating van velen die verdrongen of waren doodgeslagen.

Hier op ons kwartier in Vught, wat zijn hoofddoel was, kwam hij ook aan. Hij marcheerde over een smalle dijk waar niet meer dan één of hooguit twee man naast elkaar konden gaan. Toen ze op een halve musketschot van ons retranchement waren weken ze toch terug, ondanks dat dit een van de minst versterkte plaatsen was met maar één retranchement en twee buitengrachten. Binnen stonden echter 14 compagnieën te voet en 8 te paard. Ze waren van plan, zo wordt begrepen, om zodra ze het retranchement waren gepasseerd, door honderd man met schoppen de dam in de Dommel te laten doorsteken. Terwijl wij hier dan met het water bezig zouden zijn, zouden de anderen op de Pettelaarschans gebracht worden, zo was het plan volgens onderschepte brieven, meer in de hoop om volk binnen te brengen dan om te ontzetten. Alles bij elkaar zijn er vrij veel van hen gesneuveld, zij hebben ritmeester Verreycken verloren en wij Manne. In het veld is veel bloed gevonden ¹⁾.

1) Dit gedeelte van een brief van Van Essen is door mij overgenomen uit het eerste deel der „Gedenkschriften van Jhr. Alexander van der Capellen (Utrecht, 1777), blz. 513. Of wij hier te doen hebben met een schrijven aan het Hof, waarvan het origineel is verloren geraakt, dan wel met een particuliere brief aan Van der Capellen, is niet uit te maken, maar met het oog op N°. XXII is het laatste waarschijnlijk. Men zie bovendien over de gebeurtenissen voor Den Bosch het genoemde werk op blz. 502, 9, 16, 18 vg., 31 vg., 40, 43 vg.

1629 Juni 24 / Juli 4 XXII.

Mijne Heren! Sinds de brief die ik vanmorgen heb gedepêcheerd en die Ued. wellicht na of tegelijk met deze zal bereiken, horen wij uit betrouwbare bron dat de vijand afgelopen nacht niet alleen op één maar ook op meer plaatsen iets heeft geprobeerd. Duc de Bournonville heeft met de regimenten van Barbançon, Chimay, Mansveld en zijn eigen, te samen ongeveer vierduizend man sterk met bij zich zeven kornetten paarden, een op dat moment door de Schotten bezette schans willen aanvallen tussen het kwartier van graaf Ernst en van Brederode. Ze kwamen tot de buitenste gracht en werden door de ruitery gedwongen door te gaan maar zijn door ons zo welkom geheten dat er velen verdrongen en nog meer zijn doodgeschoten. Graaf Hendrik was gereed om met de grootste groep op het kwartier van Zijne Excell., hun eigenlijke doel, aan te vallen en had de juiste plek gevonden. Daar waren maar twee sloten of grachten en één retranchement en daarmee het minst versterkte van dit kwartier. Ze hadden daar echter een smalle dijk als toegang waar er maar één of hooguit twee naast elkaar konden marcheren, met het huis Oud Herlaar aan de rechterhand. Met de bedoeling dat als ze daar waren overgekomen, zoals wellicht had kunnen gebeuren als zij halverwege de dijk, geen half musketschot van ons retranchement, niet de schrik in de benen hadden gekregen en zich hadden teruggetrokken. Zijne Excell. wilde wel dat ze dat niet hadden gedaan omdat er acht compagnieën paarden en veertien te voet de wacht hielden. Hun bedoeling was dat zij honderd mannen met schoppen naar de dam, waar de Dommel afgedamd is, zouden sturen om die door te steken en ons daarmee in verwarring te brengen. Daardoor hadden zij dan beter hun toegang naar de Pettelaar kunnen veroveren en zo doorkomen.

Aan de andere kant van het kwartier van Zijne Excell., op de Heischans, had zich ook een groep laten zien, net als rond Vlijmen maar die hebben niets geprobeerd.

Ons geschut heeft veel schade toegebracht en naast andere officieren, waarvan de lichamen zijn gevonden, is bij ritmeester Verreycken de schedelpan van het hoofd geschoten. Het aantal doden kan men niet weten, alleen dat hier en daar in het veld, in de bossen en struiken veel bloed wordt gevonden.

Er zijn ook twee boeren gevangen die afgesproken hadden om hen doorgang te wijzen en die daarvoor de toegangen goed verkenden. Ze hadden twee rijksdaalders op de hand gekregen en de belofte van nog tweeduizend rijksdaalders, naar zeggen kregen ze maar drie rijksdaalders. Ook heeft men een brief van graaf Hendrik aan Grobbendonk onderschept, waarin hij meldt dat hij de werken ongelooflijk vindt zodat het hem onmogelijk is de stad te ontzetten en dat hij er aan werkt om volk naar binnen te sturen, hetgeen God nooit meer zal toestaan.

Uit het leger voor 's-Hertogenbosch, 24 Juni / 4 Juli 1629.

1629 Juni 28 / Juli 8

XXIII.

Mijne Heren! Het leger van de vijand heeft sinds zijn laatste aanval, waarover ik Ued. eerder heb geschreven, stil gelegen totdat hij eergisteren met zes- of zeventuizend man te voet en veertig kornetten ruiters optrok. Hij deed alsof hij naar Boxtel wilde, maar keerde en nam de weg naar Vlijmen waar hij zich ook liet zien, maar toen de dag aanbrak is hij zonder iets te proberen in zijn kwartier teruggekeerd.

Vannacht hebben ze vanuit de grote schans een furieuze uitval gedaan met twee troepen, elk van vijftig mannen. De ene op de rechterkant van onze werken naar de heide toe, de andere op de linkerkant. Die aan de rechterkant hebben niet veel gedaan en ook maar vijf of zes doden achtergelaten. Maar de anderen sprongen van boven vanaf onze galerij, wel twaalf voet hoog en namen onze corps de garde in en hielden die wel een half uur bezet totdat zij er met geweld weer uitgejaagd werden. Omdat zij geen andere uitgang hadden dan de genoemde hoogte van de galerij waar ze waren afgesprongen hebben ze elf doden moeten laten liggen, twee gewonden en twee gevangenen waaronder een vaandrig. Onder de doden, zover men kan oordelen, zijn twee officieren gevonden naast de doden en gewonden onder degenen die daarbuiten stonden om hen te seconderen. Men denkt dat ze bij elkaar rond de veertig man hebben verloren die ze ongetwijfeld missen gezien het gebrek dat ze daar aan hebben.

Van de onzen zijn er twee ¹⁾ gesneuveld waaronder de vaandrig van Alart en twintig gewond. Zij hadden ook onze galerij twee maal in brand gestoken maar die werd telkens geblust.

Uit het leger voor 's-Hertogenbosch, 28 Juni / 8 Juli 1629.

1) R. van Voorne (a. w. blz. 36) spreekt van 200. Daarentegen stemt hij ten aanzien van de verliezen der belegerden met Van Essen overeen : „Van de onse isser veertich soo doodt als gequetst.”

1629 Juli 7 / 17

XXIV.

Mijne Heren! Gistermiddag om vijf uur is het vijandelijk leger gaan opbreken en vanmorgen zijn ze verder gegaan om alle tenten en paviljoens op te nemen. Ze zetten koers op Erp en Veghel waarbij komt dat Mulert ons schrijft dat het volk uit het Overkwartier zich begint te roeren, zodat men verwacht dat ze het op de Maas hebben gemunt. Verder melden onderschepte brieven van ene Brempt aan graaf Hendrik dat hun schuiten en wagens tegen de zesde of zestiende van deze maand gereed zouden zijn. Zijne Excell. heeft de plaatsen daar, als Grave, Ravenstein, en Gennep van volk en andere behoeften laten voorzien en ook al bevolen dat de troepen van graaf Willem die in de Hemertse en Bommelerwaard hebben gelegen naar Hedel komen om van daaruit naar de Betuwe te marcheren. Als de vijand het oog op de Waal mocht hebben zal de heer van Haultain, met zijn volk dat uit Vlaanderen is gekomen, de Hemertse Waard weer verdedigen. Ook is men bezig een goed leger te formeren om de IJssel en de plaatsen daar om heen te verdedigen tegen de Keizersen. Ondertussen zijn onze approches zo gevorderd dat wij nu galerijen over de grachten van beide forten hebben en van nu af aan onder de bolwerken daarvan beginnen te mineren. God de Heer wil het verder zegenen en de aanslagen van de vijand stuiten, waarom ik Hem van harte bid.

Uit het leger voor 's-Hertogenbosch, 7 / 17 Juli 1629.

1629 Juli 8 / 18

XXV.

Mijne Heren! Vanmorgen, een uur na zonsopgang, heeft de vijand een mijn onder het grote fort laten springen toen zij merkten dat wij ook bezig waren een mijn te maken. In de stilte die daarop volgde heeft de heer van Didem ¹⁾, deze nacht commandant van de wacht daar, vijf soldaten naar boven gestuurd die, toen zij niemand in het fort zagen, hun kameraden wenkten die ook meteen volgden en het volk van de vijand in wanorde zagen terugtrekken met achterlating van veel korseletten, andere wapens, voorraad bier en ook wat wijn en ijs 2).

Toen ik zelf uit de schans kwam was mijn bevinding dat ze die weer hadden afgesneden zodat ze het nog wel tien of veertien dagen hadden kunnen volhouden. Er waren de afgelopen nacht nog vier compagnieën in geweest werd mij verteld door een jonge soldaat, die nog slapend in de schans werd gevonden. Het is een buitengewoon sterk fort, ook sterker dan Groenlo. Onder hun mijn zijn negen of tien van onze mannen bedolven, echter maar een doodgebleven.

Ook heeft Zijne Excell. gisteren een brief onderschept, door graaf Hendrik van den Berg aan Grobbendonk geschreven., Een schelm bracht telkens brieven zonder enig belang, ook door graaf Hendrik aan Grobbendonk geschreven, naar Zijne Excell. en dacht onder dat voorwendsel krediet te krijgen om de stad in te komen, hetgeen mislukt is. De brief was van de 6^e / 16^e dezer maand en hij schrijft dat hij vanwege onze ongelooflijke werken de stad niet kan ontzetten met het volk dat hij bij zich had. Dat hij daarom optrok naar Wesel om zich bij de Keizersen te voegen en ons tot een veldslag te dwingen waarmee, als hij de overwinning kreeg, de stad ontzet was als Grobbendonk die zo lang zou kunnen handhaven.

Uit het leger voor 's-Hertogenbosch, 8 / 18 Juli 1629.

1) Otto van Gent, heer van Oyen en Dieden.

2) R. van Voorne (a. w. blz. 38) geeft de volgende voorstelling : „Ons volck heeft het voorste deel (der groote schantse) doen springen, waerna den vyant, met mennichten opcomende, hebben met groot verlies daerinne gebleven, ende de onse hebben hen vertrocken met goede ordre ende alleenlyck twee mannen verloren hebbende".

1629 Juli 9 / 19

XXVI.

Mijne Heren! Vanmorgen om vier uur heeft de vijand in het kleine fort, na vooraf twee of drie keer vals alarm te hebben gegeven, een mijn laten springen zonder enige schade als gevolg. Toen kolonel Harwood er daarna soldaten heen stuurde om te verkennen was het fort leeg. Nadat het rondom geïnspecteerd was heeft men er vijftig man in gelogeerd zodat men, God lof nu van beide forten, die buitengewoon sterk waren van zowel water als van werken, meester is. God de Heer, hoop ik, zal de rest ook zegenen waarom ik Hem van harte bid.

Uit het leger voor 's-Hertogenbosch, 9 / 19 Juli 1629.

Post datum. Terwijl ik dit schrijf komt de ingenieur ons zeggen dat een nieuw opgeworpen redoute tussen het kleine fort en de stad door de vijand verlaten en door de Engelsen ingenomen is. Dit redoute lag over het water richting de stad ¹⁾.

1) Omstreeks dezen tijd heeft Van Essen het leger verlaten om zijn post te 's-Gravenhage weer in te nemen. Enige tijd lang werd het Gelderse Hof niet op de hoogte gehouden van de voorvallen om 's-Hertogenbosch: pas in de eerste helft van Augustus zette A. de Bye deze taak voort.

**1629 Augustus 6
XXVII.**

Mijne Heren! Ik heb Uw. Ed. en W. afgelopen zaterdag geschreven wat hier gebeurd is ¹⁾ en hoe door de Fransen de tenaille van de vijand was ingenomen, maar dat zij die weer hadden moeten verlaten. Het was door pure wanorde van de volontaires, die, in plaats van zich te logeren, probeerden de vijand in één slag uit zijn werken te verdrijven met als gevolg dat de plaats niet behouden kon worden ²⁾. Daarna is men bezig geweest met de loopgraaf en om opnieuw een mijn onder de vijand te brengen en verder om naast de biesbruggen nog een houten brug over de gracht van de genoemde tenaille te slaag. Gisteravond waren de onzen gaan logeren in de wal van de vijand, die in de afgelopen nacht door te boren onze nieuwe mijn ontdekte, waarna de mineurs zijn teruggekeerd. Nu staat de compagnie van de wacht in slagorde in de verwachting dat de vijand zich zal blootgeven om iets te ondernemen.

Op de andere plaatsen waar geapprocheerd wordt verwacht en ziet men nu door het zakkende water betere mogelijkheden om door te gaan en volgens de verklaring van ingenieur van der Voort ³⁾ zal nu de galerij tegen het hoornwerk voor de Hinthamerpoort volmaakt moeten zijn. Daarmee wordt bereikt dat die van het garnizoen hun verdediging tegen ons zullen verzwakken, omdat ze op verschillende plaatsen van de stad verspreid zijn.

De Fransen verlangen er zeer naar om de fout die hun natie bij de laatste aanval heeft gemaakt te mogen herstellen, uit vrees dat de Engelsen, die morgen hun beurt om te werken hebben, hen niet zullen beschamen. Waarmee ik eindig en bid de Almachtige, Mijne Heren, Uw. Ed. ende W. in Zijn bescherming.

Uw Ed. ende W. dienstwillige
A. de Bye

In het leger voor 's-Hertogenbosch, 6 Augustus 1629, 's morgens om vijf uur.

- 1) Deze brief heb ik niet kunnen vinden.
- 2) Zie het uitvoerige verhaal van R. van Voorne (a. w. blz. 44).
- 3) Matthijs van Voort.

**1629 Augustus 22
XXVIII.**

Mijne Heren! De schouwdag van de dijken van de Bommelerwaard was de reden, dat ik hier enkele dagen afwezig was. Ondertussen zie ik, dat de belegering sterk is voortgegaan en dat nu tussen de stad en onze werken niets anders in de weg ligt dan de gracht. De halve maan die voor de Vughterpoort ligt wordt voorbij gelopen en alles wordt voorbereid om de galerij te beginnen. Daar wordt nog niet mee verdergegaan omdat de capitaine de Campagne, die uit de stad is overgelopen, en met hem meer anderen van oordeel zijn dat men, afwijkend van de bolwerken wat meer naar beneden langs de gracht naar de Pettelaar moet gaan om de galerij naar een zekere plaats, genaamd de Bleycken (Bleken?), waar de stad het zwakst is, te leggen en zo meteen de Pettelaarschans van de stad af te snijden.

Gisteren zijn twee soldaten van de compagnie van de heer Grobbendonk aangehouden, met verschillende brieven zowel van hem als van de Geestelijkheid aan de Infante. De inhoud is grotendeels hetzelfde als de capitaine de Campagne had geopenbaard, te weten dat daarbinnen gebrek is aan allerlei behoeften die men noodzakelijk moest hebben. Dat als de stad niet snel gered zou worden zij alle ten onder zouden gaan, dat in een tijd van zes of meer weken sinds zij vanaf de toren tekens gegeven hebben, er geen brieven of boodschappen meer binnen gekomen waren zodat ze helemaal onwetend waren van hetgeen tot hun ontzet geprobeerd of gepland wordt, afgezien van wat ze nu en dan uit de mond van gevangenen horen. De capitaine de Campagne voegt daar specifiek aan toe dat er helemaal geen voorraad planken meer is noch enig materiaal om batterijen

te maken of wat dagelijks meer kan voorkomen. Dat de stad van binnen niet is afgesneden of dat er nog onbekende werken gemaakt zijn waardoor de onzen, als ze binnen de muur zijn, zouden kunnen worden opgehouden. Concluderend dat men daarvan binnenkort en eerder dan verwacht meester zal kunnen zijn.

Ik heb mij laten inlichten over de galerij van het hoornwerk voor de Hinthamerpoort en heb begrepen, dat ondanks de herhaalde verklaringen en toezeggingen van de ingenieurs, er nog vier binten aan ontbreken.

In het leger voor 's-Hertogenbosch, 22 Augustus 1629.

1629 September 3

XXIX.

Mijne Heren! Uw Ed. en W. raden mij bij Uw missive van 22 Augustus, oude stijl, er voor te zorgen dat, wanneer de stad zich overgeeft, door de provincie Gelderland in geen enkel ander akkoord wordt toegestemd dan waarin de uitoefening van alleen de ware Gereformeerde religie wordt toegestaan, met verbod van alle andere, zoals dat breder is uitgewerkt in genoemde missive. Die van de Synode van Zuid-Holland hebben enkele dagen geleden op hetzelfde aangedrongen bij de Gecommitteerde hier en bij Zijn Excell., en Uw Ed. en W. kunnen er op vertrouwen dat ik deze intentie zal volgen.

Een groep ruiters met enkele musketiers zijn vanmorgen weer binnengekomen nadat ze bij Eindhoven enkele keurlingen en andere vijandelijke soldaten, die het platteland begonnen te belasten door provisie en andere zaken te eisen en vermoedelijk iets tegen deze stad hadden willen ondernemen. Rond tweehonderd daarvan worden hier gevangen naar toe gebracht en zestig, die op het kasteel waren gebleven, zijn met hun wapens en bagage daaruit getrokken.

De mineurs zijn vannacht overgegaan en zijn hun werk in de stadsmuur begonnen, hoewel twee van hen zijn doodgeschoten en zij van achteren vanaf de halve maan voor de Vughterpoort worden gezien; daar is de biesbrug over de gracht gelegd en de mijn ook begonnen om met de verovering van de halve maan het voordeel van het schieten door de vijand weg te nemen.

Voor de Hinthamerpoort is de biesbrug ook over de gracht van de halve maan gebracht en een loopgraaf gemaakt die de halve maan bestrijkt.

In het leger voor 's-Hertogenbosch, 3 September 1629.

1629 September 10

XXX.

Mijne Heren! Vannacht rond elf uur heeft majoor Wits¹⁾ in opdracht van Zijn Exc. gesproken met een kapitein van de vijand, die in de halve maan voor de Vughterpoort de wacht had. Hij onderzocht hoe de gemoederen aan die kant zouden zijn, met het verhaal dat het krijgsvolk van de stad zich tijdens de belegering ten volle van hun plicht had gekweten. Hij zei dat ze met het oog op het aanstaande gevaar goed moesten nadenken over goede voorwaarden, waartoe Zijn Exc. als hoffelijke Prins en moedig veldheer zeker genegen was. In plaats van daarop een fatsoenlijk antwoord te geven heeft de kapitein van de vijand zijn krijgsvolk, zonder rekening te houden met de wapenstilstand, direct bevolen te schieten en het overleg afgebroken. Zijn Exc. heeft daarop de mijn, die onder de halve maan gereed was gemaakt, laten springen en de soldaten, waar een groep opgeroepen volk onder was, van vuurroeren voorzien en de wal van de halve maan op laten klimmen. Ze vonden de vijand bereid om de plaats te bevechten maar toen de onzen te hard aandrongen hebben zij eerst het punt en daarna ook de traverse binnen de halve maan verlaten en meteen twee mijnen laten springen die de onzen meer voordeel dan schade deden. Daardoor moest de vijand de halve maan aan ons laten en vluchten.

Na de verovering is meteen bevel gegeven twee corps de gardes, elk voor tweehonderd man, in de halve maan te maken. Daarvoor is de traverse die de vijand daarin had geslecht.

De galerij is nu bekleed met honderd min een binten en kan vandaag gereed zijn. De tweede galerij heeft 33 binten en de mijn die wij aan het einde van deze galerij door de stadsmuur waren begonnen is door de vijand ontdekt. Niettemin is iets opzij daarvan opnieuw een gat door de muur gemaakt om een andere mijn binnen langs dezelfde muur te beginnen en met de klap omver te laten vallen, nu de vijand belet dat men die diep onder de muur kan brengen. Als dat mislukt zal de weg naar de stad met het kanon moeten worden geopend.

De troepen van de overste Ferentz zijn in het kwartier van Zijn Gen. graaf Ernst aangekomen ter verlichting van de compagnieën die van ouds waren en door ziekte erg verzwakt.

In het leger voor 's-Hertogenbosch, 10 September 1629.

1) Jacob Wytz, sergeant-majoor-generaal en na de dood van Nicolaes Smeltsing op 8 Mei 1629 voorzitter van de Krijgsraad

1629 September 11

XXXI.

Mijne Heren! Vanmorgen, nadat de mijn vannacht in de stadsmuur is gesprongen een aanzienlijke bres heeft gemaakt, is de vijand gekomen om zijn doden te zoeken, die door de mijn onder de aarde waren bedolven. Ze kwamen met ons spreken en verklaarden dat wanneer van onze kant zekerheid gegeven wordt voor de geestelijkheid en de burgerij van de stad, zij van hun kant twee kapiteins zouden sturen waartegen men dan van buiten twee kapiteins zou kunnen sturen om de voorwaarden waarop de stad zich zou overgeven op te stellen. Toen dat bij Zijn Exc. gerapporteerd was heeft men hen verzekert, dat de geestelijkheid en de burgerij redelijk behandeld zouden worden. Daarop hebben zij twee kapiteins afgevaardigd en heeft Zijn Exc. monsr. Buchin en een andere Franse kapitein naar hen toegestuurd.

Voor 's-Hertogenbosch, 11 September 1629.

1629 September 5 ¹⁾

XXXII.

Edele, eerwaarde, wijze, voorzienige en discrete, bijzonder goede vrienden! Zoals heet de almachtige God belooft heeft zijn zegen te geven aan de belegering en verovering van 's-Hertogenbosch. Het zal bij het binnentrekken hoognodig zal zijn dat voorlopig orde gesteld wordt op de bediening van de kerk en wat daar bij hoort. Enkele gedeputeerden van de Synode van Gelderland en van Holland, als naastgelegen provincies, zijn voornemens zich daar te laten vinden zodat met meer overtuiging gelet mag worden op de bediening van Gods woord tot bevordering van de Gemeente. Zo is het dat wij goedgevonden hebben de gedeputeerden van de Synode van Gelderland, toonders van deze brief, naar U.E. te verwijzen om bij gelegenheid voor voornoemd doel daar geëmployeerd te worden. U.E. hiermee, Edele etc., in Gods bewaring aanbeveeld.

Geschreven te Arnhem, 5 September 1629

U.E. dienstwillige Cantzler etc.

1) Volgens de oude stijl, 15 volgens de nieuwe.

Aan de Gecommitteerde van Gelderland, tegenwoordig in het leger voor 's-Hertogenbosch zijnde. (Brieven uit en aan het Hof, Rijksarchief in Gelderland).